

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҮЛПТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

АБАЙТАНУ

ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР

XI том

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5)Каз)

А 13

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
филология және әлем тілдері факультетінің Ғылыми кеңесі және
Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған*

(№ 2 хаттама 29 желтоқсан 2016 жыл)

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жаңындағы
Абай ғылыми-зерттеу институтында дайындалған*

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ж. Дәдебаев (тераға), Ө. Әбдіманұлы, З. Бисенғали, Т. Есембеков,
Б. Жақып, А. Жақсылықов, Қ. Мәдібаева, Ж. Молдабеков, З. Сейітжанов,
Ә. Тарап, А. Темірболат, Ж. Тілепов, Р. Тұрысбек,
П. Бисенбаев (хатшылар тобының жетекшісі)

Пікір жазған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ө. Әбдіманұлы**

Жалпы редакциясын басқарған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ж. Дәдебаев**

Баспаға дайындағандар:

Б. Баязитов, Г. Ысқақова

А 13 Абайтану. Таңдамалы еңбектер. XI том. Ойлар мен тол-
ғаныстар / құраст., түсінік. жазғ.: Д. Карагойшиева, Л. Мұсалы;
жалпы ред. басқ. Ж. Дәдебаев. – Алматы: Қазақ университеті,
2017. – 298 б.

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортак)

ISBN 978-601-04-2257-5 (11-том)

«Абайтану. Таңдамалы еңбектер» көп томдық басылымының он бірінші томында
Абайдың омірі мен шығармашылығы туралы XX ғасырда жазылған бір топ еңбектер берілді.
Әр жылдарда жазылған және абайтану саласындағы іргелі мәселелерді пайымдауга арналған
ойлар мен толғаныстардың абайтану ғылымының тарихында лайыкты орны бар.

Томға енгізілген еңбектер білім алушы жастарға, жас мамандарға, сондай-ақ зерттеу-
шілерге, ақыл-ой казнасын байту жолындағы көпшілікке арналған.

Еңбек 3979/ГФ4 – «Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасын пәнаралық
зерттеу» бағдарламасы аясында дайындалып, жарық көріп отыр.

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5)Каз)

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортак)

ISBN 978-601-04-2257-5 (11-том)

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жаңындағы

Абай ғылыми-зерттеу институты, 2017

Мұхаметжан Қаратаев

ПУШКИН МЕН АБАЙ

«Ұлт ақыны – ұлы іс! Пушкиннің ұлттығы туралы сөз қылғанда, ол географиялық және физиология жөнінде халық өмірін танытпайтын шамасы болмады, неге десеніз, Пушкин – ұлты орыстығының үстіне жаратылыстан данышпандық күш біткен адам; бірақ ұлы ақынның тамаша ең басты қасиеттерін санағанда, данышпан сыншы поэзиясының халықтығы, ұлттығы дегендеге, біз оның көбінесе аса ұлы көркемдік тактын көреміз», – деген Белинский.

Пушкин – орыстың ұлы ұлт ақыны, «ол – орыс рухының төтінше көрінісі», – деген Гогольдің екпінді пікірін көнешіте келіп, Белинский «оның ұлттығы неде? Пушкинді ұлы ұлттық көрінісі еткен орыс «рухының» ерекшелігі не?» – деген сұраулар қойған. «Міне, осы сұрауларға қазіргі заман жауап берे алмайды, өйткені, Россия – көбінесе келешектің елі», – деген. Болжағыш данышпан сыншының бұл сұрауларына келешек жауап бергені рас. Орыс халқының жұмысшы табы келешекте қоғамдық қайта құру ісінің бастаушысы, жер жүзін жаңартып, халықтар арасында туысқандық, бақыт орнатушысы болды. Осы күнге социалистік ұлы женістер мен орыс халқының творчестволық күштері ашылуы арқасында ғана данышпан ақынның творчествосының терең халықтық, шын ұлттық мағынасы толық айқындалып отыр. Пушкинді мінездегенде «Правда»: «Пушкин аса зор көркемдік күшпен орыс халқының ең жаксы ұлдарының ойын, сезімін, қиялдарын айтты... Өте әдемі, қызықты өлеңдерінде елді жыр етті, халық характерлерін жанды бояулармен суреттеді, шаруалар көтерілістерінің көсемдерін сүйкімді етіп көрсетті, орыс тілінің ұшан-теніз байлығын ашты», – деді. Гоголь мен Белинскийдің данышпан ақынның бойынан тапқан халықтық, ұлттық дегені, Россияның «кеleşешігі» дегені, міне – осы.

Эрине, ұлттық деген түсінікке өзінше мағына берген Аполлон Григорьев сияқты буржуазия әдебиетшілерінің талқылауынан біздің айтқан ұлттығымыз алыс жатыр. Поэзиясы отанымыздың барлық халықтарына сүйікті болған орыс халқының ұлы ұлт ақыны өзінің «кеleşешек» Отанын тапты.

Пушкин – көп ұлттың бүкіл совет халқының ардақтайтын ұлттық мақтанышы. Міне, осы мағынада орыстың ұлт ақыны деген түсінік интернационалдық, бүкіл халықтық деген түсінікпен өзінен-өзі жалғасып кетеді, өйткені неше ұлттық түрде берілген социалистік мәдениет кең болады, тарлықты білмейді, қайта, мәдениеттің әр ұлттың тарихындағы, соның ішінде, әсіресе орыс халқының тарихындағы шын халықтық белгілер біздің жағдайларымызыда және интернационалдық болады. Біздің халықтарымыздың жанды, халықтық, прогрессивті мәдениеттің тарамдары отарышыл, қара күш саясатын құрган кедергілерге қарамастан, революциядан бұрын-ақ дауыс алысып отырған. Оған айқын дәлел – Пушкин. Шынында да қазақ әдебиетінің тарихын алып қарасаңыз, копарылмай тың жатқан қазақ әдебиетіне Пушкин каншама терең енгенін айқын көреміз. Сондықтан қазақ әдебиетінде Абайдың туысы Пушкин, Лермонтов сияқты ақындар арқылы орыс мәдениеттің рух бергендердің арқылы шығуна таңдануға болмайды.

Пушкин қазақ оқушыларына алғаш Абай арқылы жол ашты, қазақ оқушысы оны жақсы қабыл алды. Абай аударған Татьяна мен Онегиннің хаты сияқты «Евгений Онегиннің» үзінділері қазақ халқына тамаша ұнап, кейін қазақ даласының ең сүйікті өлеңі болып кетті. Қазақ оқушылары Пушкин өлеңдерінің күшін, музыкасын, өмірлік мағынасын, сезімділігін түсінді. Абайдың аудармасы арқылы орыс халқының ұлы ақынымен жақындығын сезе бастады, өйткені Пушкин жалғыз орыс халқы емес, басқа халықтардың да өмірін, тұрмысын, характерін сүйіп, жете зерттеп, олардың ұлттық ерекшеліктерін өзінің мәнгілік образдарымен көрсеткен. Пушкиннің сондай халықтық ақын болғандығынан қазақ халқы оның творчествосын сүйіп карсы алды. Абай оған арнап жалынды өлеңдер жазды. Пушкин халықтардың өмірін шындық тұрғысынан тарихи көзben болжайды, адам баласын шексіз сүйестін еді, характерлерін суреттегендеге, халық әдебиеттің бай қазынасынан пайдаланды. Халық әдебиеттің сюжеттің мейлінше көп және өте қонымды түрде пайдаланған, сондықтан да Пушкиннің халықтық қасиеттері Абайдың «кеудесіне» қонып кеткен. Пушкиннің тарихи орны, бүкіл творчествосының характері Абайға белгілі үлгі болған,

Пушкиннің үлгілерінің көп белгілері ақын Абайға идеал болған. Пушкин мен Абайдың арасына аналогия жасап қарауға болмайды, өйткені екеуі – екі заманда, түрлі тарихи жағдайларда жасаған адамдар. Дегенмен екеуінің ұқсас жерлерін айтпай болмайды.

Пушкин туралы Белинский: «Халықтық сатира, көркемдік – ол Пушкин поэзиясының молдығы, байлығы және оның бұл қасиеттері аса жоғары, көрікті, кемелденген сатыға жеткен», – дейді. XIX ғасырдың аяқ кезінде Абайдың аудармалары казак әдебиетінде болған үлкен окиға екенінде талас жоқ. Бірақ аз үзінді аудармаларынан Пушкин қазак әдебиетінің өсуіне қаншама зор әсер еткенін, Пушкин мұрасын көпшілік арасына тарату, оның көркемдік идеяларын қазақ әдебиетіне енгізу жөнінде Абайдың аса зор мәнін толық шеше алмаймыз. Абай Пушкинге бүтіндей бағынып кеткен аударушы емес, Абай – Пушкиннің қызы, жалынды шәкірті. Аудару – Абайдың Пушкиннен оқудағы бірінші сатысы, ол окуы ұлы орыс ақынының мұрасын өз бетімен талқылап оку мақсатына бағынған.

Абай Пушкиннен көп аударған жоқ. Бірақ сол аз аудармасының ішінде тұпнұсқадан тыс шығып, аударманы өзінің творчестволық жұмысының бір бөлшегі етіп кеткен жерлері аз емес. Ойлап қарасақ, ол кездейсоқ істелген емес, өйткені сөйтіп жүріп Абай Пушкиннен шеберлік әдістерін үйренген. Абайдың бұл жолы кейін творчестволық жұмысында өзін ақтады. Пушкин өз заманында Байронның шәкірті болып, кейін өз жолына түсіп кеткен болса, Абай да сондай Пушкиннің шәкірті болып, кейін өз жолына түсіп, жана ұлт әдебиетін, ұлттық әдеби тіл орнатушы болды. Қысқасын айтқанда, Абай Пушкиннің күр аударушысы болған жоқ, қазақ халқынан шыққан дана, лайық шәкірті болды. Екінші көрнекті факты – Абай алғашқы өлеңдерін еткен ғасырдың 50-жылдары жазды. Бірақ ақын болып өзінің шын ақындығын танып жаза бастағаны – 80-жылдар. Алғашқы 40 жыл өмірінің ішінде не барлығы 5-6 кішкене ғана, әлі машиқталмаған қарадүрсін өлең жазды, ол өлеңдерінің кейбіреулері шығыс ақындарына еліктеп жүрген кезінде жазылған. Ақынның мұндай кеш көрінуін кейбір зерттеушілер феодалдық түрмисынан босанып шығуымен байланыстырады. Бірақ оның себебі

жалғыз мұнда болмау керек. Егер Абай орыстың классиктік поэзиясы мен рухын көтеріп, өзінің қызметкерлігі және халықшылдар бағытындағы айдалып келген революционерлердің жәрдемі арқасында орыстың ұлы ақындарының шығармаларымен таныспаған болса, бәлкім, оның ақындығы көміліп қалар ма еді, қайтер еді! Сол революционер көзімді ашты: «Батыс шығыс боп, шығыс батыс боп көріне бастады», – дейді ғой Абайдың өзі.

Абайдың творчествосы гүлденгені – 80-жылдар, Лермонтовты аударды (1882 ж). Орыстың тамаша шығармаларының ескерткіштерімен алғаш танысқаннан кейін, 1884 жылы былай деп жазды.

Жасымдағылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ер жеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім...

Өзінің бұрын бос қалған жерлерін сезіп, орыс мәдениетін білу қажет деп ұмтылғаны емес пе!

Пушкиннің поэзиясы Абайдың творчествосына қандай эсер етті, екі ақынның творчествосында қандай ортақтық бар деген мәселеге кері айналсақ, Пушкин поэзиясы казак әдебиетінің гүлденіп, өршуіне қуат жеткізетін тамыр болды деуге болады. Абай еліктеген емес, ол қолтума поэзиясын тудырды, бірақ оның поэзиясы Пушкин поэзиясымен табиғи туысқан болды. Пушкин поэзиясында Белинский тапқан халықтық, сатира, көркемдік деген үш элемент Абайдың поэзиясында да табылады.

Өмір, адам деген тақырып – Пушкиннің де, Абайдың да сүйетін, қызық тақырыбы. Екеуі де шын көnlімен жарқын өмір, бақытты, ерікті адам үшін құресседі. Екеуінің шығармасында да халықтың, еңбекші адамның үміті, тілегі көрініп тұрады. Олардың поэзиясында ерлік, сүйіспендік, туысқандық, намыс, еңбекке, білімге, отанға сүйініш оттай жалындал тұрады, олардың ұстаған туы – осы. Көп жерлерде олардың, әсіресе Абайдың поэзиясында уайым, қайғы таңбалары көрініп тұрады. Ол – сол уақыттағы қоғам арасы қатынас жағдайларында идеялары жүзеге шығуға мүмкіндік жоқтығының белгісі. Бірақ екеуінің творчествосында да реакция ақындарына лайық меланхолия, мис-

тика, пессимизм, өмірден қашу деген жоқ. Қайта Пушкин мен Лермонтовтың, оның ізінше Абайдың қайғысында ерлік, қайрат күшті.

Но не хочу, о други, умирать
Я жить хочу, чтоб мыслить и страдать.
И ведаю: мне будут наслаждения
Меж горестей, забот и треволненья.

Бұл сөздердің ішінде ұлы Пушкиннің шекспір күшті, қуанышты өмірге ұмтылған өжет кескіні айқын көрініп тұр.

Бұл жерде Абай поэзиясында сатира мен қайғы басымырақ екенін айтып кетпей болмайды. Бірақ Абай заманындағы қоғам түрмисінде шен-құмарлық, паракорлық, өтірік, өсек, менмендік, мақтаншақтық сықылды мерездерді қатты сынап айтқаны болмаған соң, ақын нали келіп, сөлден кейін қайтадан жана қайратқа мініп отырады:

Мен – мақтанның құлы емес,
Шын ақылға зорлық жоқ.
Антурған көп пұл емес,
Өлім барда қорлық жоқ, –

деді.

Абай Пушкин сияқты неше түрлі қындықтың ортасында өзінін мойымас ақындық дәрежесін таза сақтайды, таптық қоғамның нәтижесінде адамның бұзылып бара жатқан кескінін мазақ қылышп, көркем сөзімен олардың адамдық қасиетін жоғалтпауына шақырып, жарық болашақ туралы ой салады, көңілде үміт туғызады.

Абайдың творчествосында ақындық көзқарастармен бірге Пушкинмен қайнап біткен идеялық, Пушкиннің көркем сурет беретін әдіс дәстүрі де көп табылады. Абайдың жылдың төрт уақытын суреттейтін, туынды достықтың көріктерін айтатын өлеңдері – жаңа оригинальный өлеңдер, бірақ барлығы Пушкин суреттеген жаратылыс, көрінісімен көркемдік образ және сүйіспендік, достық мотивтеріне ұқсас келеді. Мысалы, 1889 жылы жігіттің қызыға, қыздың жігітке айтқаны деген өлеңдер мотиві, тұр жағынан да сол жылды аударған Татьяна мен Онегин

хаттарына ұқсас келеді, бірақ онымен қатар бұл өлеңдер құрғақ еліктеу емес, талантпен жазылған табиғи, ұғымды, онды өлеңдер. Енді өлеңдерінің формасын алсақ, онда Пушкин поэзиясының әсері айқын көрініп тұрады. Бір жағынан, Пушкин мен Лермонтовтан оқу арқасында, екінші жағынан, Шығыстың классикалік поэзиясын терең оқып, халық тілін, халық әдебиетінің образдарын тамаша шебер толық пайдалану арқасында Абайдың қаламынан өте көркем өлеңдер шықты. Абайдың өлең туралы: «Тілге жұмсақ, жүрекке женіл тиіп, теп-тегіс жұмыр келсін айналасы», – деген бағасы дәл өз өлеңіне келеді. «Іші алтын, сырты күміс сөз сарасын, қазактың келістірер қай баласы» деген сұрағына ақынның өз өлеңі толық жауап берді. Міне, Абай поэзиясын тұтас алғанда да Лермонтов поэзиясы сықылды пікірге толы, сезімге бай, кернеген ызылды және Пушкин поэзиясы сықылды мұсіндей мөлдір таза, ашық, жарқын, музикалы екенін көреміз.

Сөйтіп, ұлы орыс ақыннының қазақ мәдениетіне еткен әдепкі әсерінің мәні өте-мәте үлкен. Өйткені Абайдың қазактың ұлттық әдеби тілін жасаушы болуына алдымен Пушкин ортақ.

Абайдан кейінгі қазақ әдебиетінде болған Пушкинге деген көзқарасты байқасақ: Пушкиннің кім үшін қымбат екені ерекше ашыла түседі. Пушкинде қазақ әдебиетінде қарама-қарсы екі түрлі көзкарас болды. Бірі – Абай салған ізбен қазақ әдебиетін ұлттық-демократтық, халықтық бағытта ілгері жетектеген азын-аулақ жазушылар мен ел ақындарының көзқарасы. Екіншісі – қазақ әдебиетін халыққа қарсы қойып, іштен жидітіп кері кетіруге тартқан ұлтшыл-байшыл жазушылардың көзқарасы. Бірінші бағыттағы халықтық ақын-жазушылар Пушкинді Абай дағдысымен ұнатып, шамасынша оқып, қазақ тіліне аударып келді. Кейінгі кезде белгісіз ақындар аударып, ел арасына тараған «Евгений Онегиннің» үзінділері табылды. Мәшін Жүсіптің қолжазбаларының ішінде белгісіз ақын аударған Пушкиннің кейір өлеңдері шықты. «Капитан қызының» татарша аудармасының өзі осы ғасырдың басында халық арасында өте тез тараған, қисса бол кеткенін білеміз. Оның үстіне, соңғы кезде мынадай тамаша фактілер ашылып отыр. Халық ақындары өздері орысша тіл білмесе де, басқа біреудің жеткізуі арқылы Пушкин өлеңдерін сондай үлкен әсермен естіп, Пушкиннен өздеріне жақын, жуық

мотив тауып, осы Пушкин рухында, Пушкинге еліктеп өлеңдер жазғаны анықталды. «Социалды Қазақстан» газетінде біразы басылды. Бұл өлеңдер, әрине, аударма емес. Алайда екпін, әсер, мотив жағынан бұлардың Пушкин нұсқасымен дөп келетін жерлері жеткілікті. Шын толқып, шын балқып жүректен шықкан табиғи өлеңдер екені оқығанда көзге сап ете түседі.

Ал енді ұлтшыл-байшыл жазушылар болса, олар Пушкинді неғұрлым жасырып, бүгіп, қазақ оқушыларынан аулақ ұстауға тырысты, оның онды шығармаларын халыққа әдейі танытқысы келмеді. Өйткені ұлы халық ақыны олардың тар, реакцияшыл, ұлтшылдық жолына сыймайды. Пушкин шығармасының халықтық қасиеті, өміршіл оптимизмі ұлтшылдардың пасық ниеттеріне, негізінен, тіпті жат еді. Оның есесіне, ұлтшылдар орыс әдебиетінде символист жазушыларының қарандырылған, өмірден тұнілген, соқырлық, мистикалық жағын дәріппет, символистерді аударып және оларға арнап өздері де өлеңдер жазған.

Бұдан анық көрінетін нәрсе мыналар: Пушкинді біздің халқымыз болып ертеден-ақ жақсы көрді, сонымен бірге Пушкинді халық жауы ұлтшылдар құбызық көріп, сәулетті ақыннан олардың ат-тонын ала қашқандығы белгілі. Міне, бұдан ұлы орыс ұлт ақынының мәңгілік қымбат творчествосының шын халықтық, зайыр интернационалдық мағынасы тағы да айқын көрінеді.

Пушкинді жете бағалап, оның шығармаларын емін-еркін оқуға толық мүмкіншілік Октябрь революциясынан кейін ғана туды. Революцияның әдепкі жылдарында жас қазақ совет әдебиеті Пушкин сықылды поэзияның алыбын, жазушыларының жастығынан, аздығынан менгерге алған жоқ еді. Дегенмен казак жазушыларының назары, ықыласы Пушкиннен аударылған жоқ.

Пушкинді ұғынарлықтай, менгерерліктей мәдени дәрежеге жету, әдебиетіміздің өнебойы алдында тұрып келген мақсаты болды. Сондықтан соңғы бір-екі жылдың ішінде Пушкинді аудару жөніндегі қарқынды үлкен жұмыс, әлгі мәдени әзірліктің, Пушкин шыңына өрмелерліктей өскендіктің нәтижесі десек қателеспестіз. Себебі: бұрын Пушкин шығармаларынан жеке үзінді, жеке өлеңдер ғана анда-санда аударылып келсе, енді сол шығармалар тұтас, тегіс аударылып отыр. Аудару жұмысына біздің үлкенді-кішілі ақындарымыз тегіс кірісті.

Биыл ақынның өлүіне 100 жыл толуымен байланысты қазақ тілінде үш том болып, барлық поэмалары, атақты өлеңдері, барлық повестері және кейбір пьесалары басылып шықты. Оның ішінде ірі ақыннымыз Ілияс Жансүгіров аударған Пушкиннің атақты романы «Евгений Онегин» бар. Бұлар кейінгі кездегі қазақ мәдениетінің ең көрнекті, тамаша оқығаларының санына қосылады. Бұл жерде аудару принциптері туралы, аударманың сапасы туралы көп сөз қылуға болар еді, ол бұл мақаланың міндеттіне жатпайтындықтан, біз тек осымен байланысты бірен-саран мәселенің ғана басын қозғап өтпекшіміз.

Пушкинді аударған қазақ совет ақындарының қайсысының болғанмен, алған принципінің Абайдан айырмашылығы – Пушкин текстін мүмкін болғанша толық және дәл аудару. Бұл, ерине, мәдени дәрежесі өскен халқымыздың Пушкин творчествосын бойлай, тұтас танығысы келген тілегінен шыққан принцип. Әйткенмен ақындарының аудармаларында әртүрлі өздерінше әдістер қолданған, әртүрлі еңбек, әртүрлі талант күшін көрсеткен.

Ілияс «Евгений Онегинді» терен зерттеп ұғынып, әбден ойланып аударуымен бірге, ақынның стилін, дәстүрін, өлең түрін өзгертпей беруді мақсат қылған. Сонымен қатар әдепті қадам да, орынды, занды кемшіліктермен бірге Тайыр Жароков, Әбділда Тәжібаев, Мәжит Дәүлетбаев, Сәйділ Талжанов, Қасым Аманжолов аударған поэмаларда үстірт қараушылықтың, ұшқалақтықтың салдарынан түсінбей, теріс бұзып аударған кейбір өрескел қателер қазірдің өзінде көріне бастағы. Пушкинді аударудағы кемшіліктерді, қателерді өз алдына қойғанда, Пушкин шығармалары қазақ поэзиясына жаңа табыс, жаңа ұйтқы болып кіріп отыр. Пушкиннің көркемдік мұрасын менгеріп, мейлінше бойға сініру ісі екі саламен жүрү керек. Бірі – осы мұраның оңды үлгілерін соған сай аударма арқылы таныту. Екіншісі – сол үлгілерді қазақ жазушыларының өз творчествосын дамытуға пайдалана білу. Тарихи себептермен осы екі міндеттің жоғарыда айтылғандай, Абайда соңғысы басым болып отыrsa, біздің тұсымызда совет жазушыларына екі міндетті де қатар алып баруға тұра келді. Қазақ жазушылары Пушкин мұрасын творчество жүзінде пайдалануға пәлендей көрнекті сабак алып үлгірді деу өзір қын. Сонда да аударма жұмысының қазірдің

өзінде біздің ақындарымыздың творчествосында онша зия кетпегенін, із қалдырығанын байқаймыз. Соңғы жылда жазылған Ілияс, Тайыр, Әбділданың поэмаларында көп жаңа Пушкин элементтерінің араласқанын көреміз. Бұлар ақындарымыздың көркем шығармалық әдістерімен біте қайнап кеткен. Мысалы: «Құлагерінде» Ілияс өзінің кейіпкері Ақанды Пушкинмен салыстырып, Ақанның қоғам ортасындағы күйін Пушкиннің күйімен салыстырса, жаратылысты суреттеу, өзінің кейіпкерінің өте терең, нәзік лирикалық қайғыларын көрсету жөнінде де көп әдемі суреттер кіргізді. Ақанның Пушкиннің Алексосына ұқсас жерлері бар: Ақан жалғыз, Пушкиннің онтүстікте жазған поэмаларының қаһармандары сияқты, күшке иілмейтін паң, феодал ауылдың өтірігі мен арамзалағына көнбейтін адам. «Евгений Онегиннің» лирикалы-эпикалық әңгімелері, көркем суреттері, жанды, реальды өмір көріністері, Пушкиннің өте таза, айқын, түрлі тамаша өлеңдері «Құлагердің» тууына ұлken әсер еткен. Пушкиннің «Мыс салтаттысындағы» Петрдің күшін суреттеген картиналарына салғастырып, Тайыр «Тасқын» деген поэмасында, Сәбит «Ақ ауында» совет халықтарының табиғатты женуші, социализм қамалын соғушы айбынды ерлерінің күшін суреттейді. Пушкиннің кейде оқиға арасында өзінің ақындық күйін төгіп кеттін әдеттері Әбділданың «Құрманғазысында» да, Ілиястың «Құлагері» мен Тайырдың «Тасқынында» да кездеседі.

Мұның барлығы – оқу, үйренудің бастанапқы сатысы. Поэзияның алыбынан терең, мағыналы оқу әлі алдымында. Пушкин мұрасын шындалап біліп, творчестволық менгеру үшін кең жол ашылды. Қазақ поэзиясының өркендеуіне Пушкин творчествосында жақсы әсер ететініне мыналар кепіл: ұлы ақынның өлгеніне жүз жыл толған күндерінің бүкіл халықтың қуанышты мерекесіне айналуы және қазақ жазушыларының Пушкин шығармаларын ықыласпен сүйіп аударып, ұстазым деп данышпан ақынга жалынды өлеңдер арнау; сосын өздерінің шығармаларына ұлы ақынның кейіпкерлері мен шығармаларының атын кіргізуі (мысалы, соңғы «Жұмбақ жалау» деген романында кейіпкерлерінің характерін ашығырақ көрсету үшін Сәбит Борис Годунов пен баласының арасында болған әңгімені келтіреді).

Пушкин сөзі өлмейтінің көзі жеткен Жамбыл:

Өлемге кеткен аты бар,
Алтынмен жазған хаты бар.
Күн сөнбей, ол сөз сөнер ме? –

дейді.

Көркем сөздің шебері, ұлы ақын Пушкин туралы сөзімізді
Өтебай ақынның:

Сен – өлеңдің сыр мінез сыршысы,
Сен – өлеңдің таңғажайып жыр құсы.
Саган аринаң жырдан жібек кестелер
Ен даланың ерке көңіл жыршысы, –

деген өлеңімен аяқтауға болады.

1937 жыл.

ТҮСІНІКТЕР

Жұмабаев Ф. Абайдың реализмі. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Тогжанов Ф. Абай. – Қазан, 1935. – 55-66-беттер; Абай институтының вебсайты.

Машанов А. Абай үшкілі. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Машанов А. Әл-Фарраби және Абай. – Алматы, 1994. – 118-138-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қаратаев М. Пушкин мен Абай. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қаратаев М. Пушкин мен Абай / М. Қаратаев Тұган әдебиет туралы ойлар. – Алматы, 1958. – 112-121-беттер; Абай институтының вебсайты.

Дүйсенбаев Ы. Абай Құнанбайұлы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Дүйсенбаев Ы. Абай Құнанбаев / Ы. Дүйсенбаев Фасырлар сырьы. – Алматы, 1970. – 84-137-беттер; Абай институтының вебсайты.

Кенжебаев Б. Абай шығармаларының соңғы басылуы туралы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: // Социалист Қазақстан. – 1955. – 29 май (№26 (9708); Абай институтының вебсайты.

Нұртазин Т. Абай және әдеби жастар. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Нұртазин Т. Шеберлік туралы ойлар. – Алматы, 1968. – 141-148-беттер; Абай институтының вебсайты.

Сүйіншәлиев Х. Абай Құнанбаев (1845-1904). Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы: оқулық. – Алматы, 2006. – 836-887-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қирабаев С. Абайтанудың кезекті міндеттері туралы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қирабаев С. Қоң томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Қазығұрт, 2007. – 5-т. – 30-42-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қабдолов З. Абайдың бір елені. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қабдолов З. Қөзқарас: талдаулар мен толғаистар. – Алматы: Рауан, 1996. – 5-9-беттер; Абай институтының вебсайты.

Кекішев Т. Асылдың сыйныбы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Кекішев Т. Қоң томдық шығармалар жинағы / Тұрсынбек Кекішев. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2013. – 5-т. – 134-153-беттер.

Бердібаев Р. Ұлылыққа жартынеш түсінік журнейді. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Бердібай Р. Ел боламыз десек... – Алматы: ЖШС «Қазақстан» баспа үйі, 2000. – 232-237-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қасқабасов С. Абай және фольклор. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қасқабасов С. Абай және фольклор. – Алматы: Білім, 1995. – 64 бет; Абай институтының вебсайты.

Жиреншин Ә. Ақындық мәдениеті. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мұна басылым бойынша берілді: Жиреншин Ә. Ақындық мәдениеті. Кітапта: Жиреншин Ә. Абай және орыстың ұлы революциясын демократтары. – Алматы: Қазақ мемлекет баспасы, 1959. – 144-158 беттер; Абай институтының вебсайты.

Бейсенбаев М. Абай туралы тың деректер. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мұна басылым бойынша берілді: Бейсенбаев М. Абай және оның заманы (Абай ізімен): әдеби-сын мақалалар мен жаңа деректер. – Алматы: Жазуышы, 1988. – 8-18 беттер; Абай институтының вебсайты.

Оқу басылымы

**АБАЙТАНУ
ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР**

XI том

Редакторы *K. Мухадиева*
Компьютерде беттеген және
мұқабасын безендірген *Y. Әбдіқайымова*

ИБ№10468

Басуга 03.03.2017 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16.
Көлемі 18,7 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылым. Тапсырыс №6144.
Тараалымы 50 дана. Бағасы келісімді.
Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.